

Pochyby o vlastní hodnotě neurčují pouze finalitu chování, ale mají také svůj příčinu. V konkrétním případě hledat, najít, uvědomit si její relativitu²⁵ a navodit změnu sebepečení dotyčného jedince je však úkolem psychotherapie, nikoli pedagogiky (byt' tato může proces uvědomování a změny účinně podporovat).

3.2 Negativní sebehodnocení a jeho příčiny

Co přiměje dítě k tomu, že začne pochybovat o vlastní hodnotě? To je především z terapeutického hlediska zajímavá otázka. Více než na zkoumání kauzálních souvislostí vzniku sebehodnocení rušivě se chovajícího žáka je v konkrétní pedagogické interakci nutné zaměřit se na rozpoznání finality rušivého chování a na takovou reakci, která by žákovi dala jednoznačné najevo, že sledovaného cíle za daných okolností nedosáhne (příklad možného utváření této interakce bude uveden později). Nicméně – pro lepší pochopení souvislostí vzniku sebehodnocení – je zde smysluplné uvést několik údajů k faktorům, které mohou negativní sebehodnocení dítěte podnítit.

Již bylo uvedeno, že individuální psychologie vidí jedince jako aktivně a cíleně jednající sociální bytost, jejíž vývoj je úzce spjat se schopností zvládat každodenní situace a životní úkoly²⁶ v kooperaci s druhými lidmi. Do jaké míry se konkrétnímu individuovi zdaří být rozvíjející se, kooperativní, vyrovnanou a sebejistou osobností, je závislé na tom, jak se v průběhu raného dětství vyrovná s působením následujících faktorů:

- *všeobecná situace dítěte ve světě dospělých,*
- *skutečné či domnělé nedostatky vlastního organismu,*
- *ekonomická a sociální situace dítěte a jeho rodiny,*
- *pohlaví dítěte v kontextu společenského a rodinného významu,*
- *rodinná atmosféra a sourozenecká konstelace,*
- *výchovný styl rodičů,*
- *zatežující události a osudové rány.*

Výsledkem tohoto procesu je poměrně stabilní vnitřní přesvědčení dítěte o vlastních předpokladech, schopnostech, šancích a s nimi související pozici ve společenském druhých lidí. Toto přesvědčení je výrazem jeho sebehodnocení a určuje dalekosáhlé subjektivní vnímání a výklad reality stejně jako prožívání, myšlení a jednání. A. Adler ho nazývá „životní styl“ a přisuzuje mu rozhodující vliv na utváření komunikace a interakce v životě každého jedince. Svůj životní styl si člověk (díky tomu, že jeho základy se utvářejí v raném

²⁵ Sebehodnocení jsou proto relativní, protože hodnotu člověka jako takovou nelze objektivně měřit. Pochybující stejně jako přehnaně pozitivní názory o vlastní hodnotě jsou vždy výsledkem vlastního či převzatého srovnání jedince s ostatními lidmi. Jako takové nejsou stálou veličinou, ale mohou být přehodnoceny a změněny.

²⁶ Podle A. Adlera je každý člověk v průběhu života konfrontován s úkoly z následujících oblastí: láska, partnerství a rodičovství, povolání a pracovní činnost, susedství a společenství. Prostřednictvím této konfrontace získává jedinec zkušenosti, učí se překonávat nové či zátěžové situace a kooperovat s ostatními lidmi, což podmiňuje nejen jeho osobní vývoj, ale přispívá i ke zvýšení úrovně společenství, v němž žije.

dětství) zpravidla neuvědomuje. Následuje několik doplňujících údajů k výše uvedeným faktorům:

- **Všeobecná situace dítěte ve světě dospělých:** Novorozence přichází sice na svět neschopný vlastního pohybu a sebezapaterení,²⁷ je však vybaven vývojovými potenciály, které mu – pokud je s pomocí procesů učení proměněny ve schopnosti a dovednosti – zabezpečí soběstačný život ve společnosti druhých lidí. Trvá skoro dvě desetiletí, než se k tomuto stavu dopracuje. Po celou tuto dobu je konfrontován s existencí osob, které už svůj vývoj k soběstačnosti mají více či méně za sebou (= rodiče) resp. nacházejí se v pokročilejším stadiu (= starší sourozenci). Zkrátka svět je plný lidí, kteří znají, umějí a mohou víc než malé dítě. Již sama tato skutečnost může vést u dítěte k subjektivnímu pocitu nedostatečnosti, a tudíž se může stát důvodem pochybností o své vlastní hodnotě.
- **Skutečné či domnělé nedostatky vlastního organismu:** Pokud některý orgán není zcela vyvinut, resp. pokud je jeho funkčnost nějakým způsobem omezena nebo pokud nějaká část těla vykazuje určité proporce, tvar, barvu apod.²⁸ (ale i pouhé subjektivní přesvědčení o tom, že tomu tak je), může dojít k tomu, že se dítě začne ve srovnání s druhými lidmi hodnotit negativně a že o sobě začne pochybovat.
- **Ekonomická a sociální situace dítěte a jeho rodiny:** Zde jsou míněny především takové materiální poměry a s nimi spojené společenské postavení rodiny, které mohou – pokud je příslušníci rodiny negativně hodnotí a dostatečně intenzivně problematizují – vést k pocitům méněcennosti a negativnímu sebehodnocení dítěte.²⁹
- **Pohlaví dítěte v kontextu společenského a rodinného významu:** Reakce rodiny na pohlaví dítěte může hrát důležitou roli při formování jeho pocitu sebehodnoty. Není problém si představit, jak se asi bude hodnotit chlapec, který je jako „následník trůnu“ svými rodiči obdivován a hýčkán. Stejně tak lze porozumět pochybám dívky, která se narodila namísto toužebně očekávaného syna a je svými rodiči vnitřně či zjevně odmítnána.
- **Rodinná atmosféra a sourozenecká konstelace:** Rodinná atmosféra souvisí úzce se způsobem komunikace a interakce mezi členy rodiny. Důležitou roli hrají při tom vztahy jak mezi rodiči, tak i mezi rodiči a dětmi a mezi dětmi navzájem. Vztahy založené na nedůvěře, boji o moc, manipulaci, pocitech viny, násilí, nenávisti apod., omezují či znemožňují uspokojení důležitých potřeb, vzbuzují strach a pocit nejistoty a mohou vést k tomu, že děti začnou vytvářet negativní sebehodnocení.
- **Poznámka:** Sourozenecká konstelace je zajímavým tématem individuální psychologie. Každá pozice v řadě sourozenců se vyznačuje specifickými faktory, které mohou mít

²⁷ Ve srovnání s jinými živočichy lze říci, že lidské „mládě“ je z hlediska mobility a schopnosti spolupůsobit při zabezpečení vlastního přežití předčasně narozeno.

²⁸ Např. tělesné postižení nebo smyslové poškození, mentální retardace, ale i zvýšená náchylnost organismu k chorobám nebo tvar nosu či barva vlasů, to vše může hrát roli při vzniku sebehodnocení.

²⁹ Tato skutečnost však neznamená, že by si dobře situované rodiny mohly být jistě pozitivním sebehodnocením svých dětí. I dítě vyrůstající v blahobytu může mít subjektivní důvod k pochybám o vlastní hodnotě. Pouze se tento důvod nevztahuje k ekonomické a sociální situaci rodiny, ale je podmíněn jinými faktory.